

تحلیل و بررسی پیامدهای تربیتی گسترش فضای مجازی در وضعیت کرونایی و پسا کرونایی بر

دانش آموزان کشور

نرگس صمدی^۱

۱. کارشناس ارشد فلسفه، دبیر آموزش و پرورش، بیرجند، ایران. (نویسنده مسئول)

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره نهم، بهار ۱۴۰۰، صفحات ۲۵-۱۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل و بررسی پیامدهای تربیتی گسترش فضای مجازی در وضعیت کرونایی و پسا کرونایی بر دانش‌آموزان است که به شیوه‌ی توصیفی با بهره‌گیری از مقالات مرتبط با موضوع انجام گرفت. ۱۸ مقاله فارسی و انگلیسی مرتبط با بیماری‌های حاد تنفسی و شرایط تربیتی در فضای مجازی از بانک‌های اطلاعاتی PubMed، Scopus، SID، Google Scholar، Direct، Civilica، Science جستجو شد. نتایج نشان داد نفوذ ابعاد مختلف فضای مجازی بر تعلیم و تربیت تأثیرات مختلفی از جمله پیشرفت در حوزه‌های آموزشی و افزایش کیفیت سیستم‌های آموزشی را به همراه داشته است. از طرفی دیگر می‌تواند با آسیب‌هایی همچون به خطر افتادن امنیت داده‌های شخصی، قلدری و تهدید در فضای مجازی، دسترسی به اطلاعات نامناسب، دیدار و گفتگو با مخاطبین مجازی، رفتارهای غیراخلاقی، مشکلات ایجادشده در تعاملات خانوادگی و عدم مشارکت برخی خانواده‌ها در آموزش‌های مجازی همراه باشد. می‌توان نتیجه گرفت که لازم است به مسئله‌ی فضای مجازی به‌عنوان یک فرصت در دوران کرونا و پسا کرونا نگریند و به دانش‌آموزان و خانواده‌ها چگونگی استفاده‌ی درست از این فضا را یاد داد.

واژه‌های کلیدی: تربیت، فضای مجازی، کرونا، دانش‌آموزان.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره نهم، بهار ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی
علوم تربیتی

مقدمه

در ۳۱ دسامبر سال ۲۰۱۹ (۱۰ دی ۱۳۹۸) نوعی همه‌گیری پنومونی آتیپیک بر اثر ابتلا به ویروس جدید کرونا^۱ در شهر ووهان چین گزارش شد (وو و لنگ و لنگ، ۲۰۲۰). بیشترین موارد ابتلا در کشورهای آمریکا، چین، ایتالیا، اسپانیا، کره جنوبی، ایران و ژاپن بوده است (سازمان جهانی بهداشت، ۲۰۲۰). نشانگان اولیه کووید-۱۹ شامل پنومونی، تب، دردهای عضلانی و خستگی تعریف شده است. همچنین تا به امروز هیچ واکسن یا داروی ضدویروسی موفقیت‌آمیزی برای درمان کرونا ویروس نوین از نظر بالینی تأیید نشده است و تنها راه پیشگیری از ابتلا به این بیماری و کنترل عفونت، رعایت اصول بهداشتی توسط عموم مردم (فرنوش، علی شیری، حسینی، درشتکار و جلالی فراهانی، ۲۰۲۰)، شیوع بیماری کرونا در سال تحصیلی گذشته (۱۳۹۸-۱۳۹۹) باعث تعطیلی مدارس سراسر کشور و ادامه آموزش از روش‌های آموزش از راه دور با استفاده از رسانه‌های جمعی و فضای مجازی^۲ گشت. در همین زمینه مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری برای ارزیابی اولیه از مشکلات سلامت دانش‌آموزان در ایام آموزش‌های مجازی اقدام به انجام نظرسنجی اینترنتی میان دانش‌آموزان سراسر کشور نموده است. بر اساس این نظرسنجی ۶۹ درصد دانش‌آموزان نیاز به دریافت مشاوره در این ایام داشته‌اند و ۴۲ درصد از آن‌ها نیاز فوری خود را در این زمینه اعلام کرده‌اند. در همین نظرسنجی از میان ۵۰۰۰ پاسخ‌دهنده بیش از ۲۲۰۰ نفر (۴۴٪) در معرض اضطراب تحصیلی قرار گرفته‌اند، ۱۴۰۰ نفر (۲۸٪) در معرض آسیب‌های حضور مداوم در فضای مجازی بوده‌اند و ۸۵۰ نفر (۱۷٪) اعلام نموده‌اند که در روابط خانوادگی دچار مشکل بوده‌اند (قربانی و کریمیان، ۱۳۹۹). این نظرسنجی نشان می‌دهد نزدیک به نیمی از دانش‌آموزان کشور، در دوران بیماری کرونا نیازمند یاری‌رسانی در زمینه سلامت روان هستند و لازم است متولیان آموزش و پرورش کشور در کنار تلاش‌ها برای بسط امکانات آموزش‌های از راه دور، با شناخت کامل از ابعاد جدید آموزش‌های از راه دور و مخاطرات احتمالی آن دستورالعمل‌ها و برنامه‌هایی برای پیشگیری از آسیب به کودک، نوجوان و خانواده تهیه نمایند.

بیان مسئله و مبانی نظری پژوهش

این بیماری، شئون مختلف زندگی بشر و حتی کره زمین را تحت تأثیر خود قرار داده است. در عصر کنونی سه ویژگی وجود دارند که سبب بروز چالش‌هایی برای تربیت هستند؛ ویژگی نخست در بعد فکری و فلسفی^۳، ویژگی دوم بعد اقتصادی و توسعه‌ای^۴ و ویژگی سوم فضای مجازی است (محمدی و بلاغت، ۱۳۹۷). خانه‌نشینی مردم در اکثر کشورهای جهان موجب تغییر جدی در تعاملات و روی آوردن هر چه بیشتر مردم به فضای مجازی شده است. فضای مجازی به مجموعه‌ای از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و وسایل مخابراتی، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود (دعاگویان، ۱۳۹۵). انفجار

¹ Covid19

² Wu JT, Leung K, Leung GM

³ World health Organizations

⁴ Cyberspace

⁵ Intellectual and philosophical

⁶ Economic and development

اطلاعاتی و انقلاب رایانه‌ای و مسئله‌ی جهانی شدن از جمله مسائل قابل تأمل دنیای امروز است. فضای مجازی، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی محسوب می‌شود که توانسته با توجه به مدت زمان اندک به‌خوبی در زندگی مردم جا باز کند. در فضای مجازی افراد بسیاری در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت کنار هم گردآمده‌اند و سبب ایجاد ارتباط در بین آن‌ها شده است (احمدوند و همکاران، ۱۳۹۷). هرچند مردم از قبل با فضای مجازی آشنا بوده‌اند، اما، با همه‌گیری کرونا به یک‌باره مجبور شده‌اند که از فضای مجازی به‌عنوان عاملی برای انجام امور اجتماعی، ارتباطی، اقتصادی و آموزشی بهره ببرند (محمدی و بلاغت، ۱۳۹۷).

بی‌شک نظام تعلیم و تربیت نسبتی با زمانه خود دارد. در نظام نوین تعلیم و تربیت فضای مجازی را می‌توان به اتاق‌های ارتباطی تشبیه کرد که به‌واسطه‌ی آن مرزهای تازه‌ای در شکل‌گیری خرده‌فرهنگ‌ها، ارزش‌ها، هویت‌های شخصی ایجاد کرده است. فضای مجازی با دارا بودن ویژگی‌های گمنامی، سرعت ارتباطات، سیال بودن، پیامدهای گسترده‌ای بر روابط جنسیتی و الگوهای ارتباطی و دوست‌یابی و تقویت نوعی روابط و نظام کنش اجتماعی غیر وابسته به زمان و مکان شده‌اند (پوررضا، ۱۳۹۲). فضای مجازی در دنیای امروزه موقعیتی را ایجاد نموده است که به‌هیچ‌عنوان نمی‌توان نسبت به اهمیت آن چشم‌پوشی کرد چراکه زمینه‌ساز انتقال اطلاعات و ارتباطات در دنیای امروزی است (افروغ، ۱۳۸۸). تلقی انسان از جنبه‌های فرهنگی و آموزشی فن‌آوری منجر به استفاده بهینه از آن خواهد شد در نتیجه، فن‌آوری فضای مجازی نه تنها به‌عنوان یک سخت‌افزار بلکه به‌عنوان یک نرم‌افزار عمل کرده و عمق اثرگذاری آن بیشتر خواهد شد. فرهنگ‌سازی برای رویارویی و بهره‌وری بیشتر از فناوری‌های آموزشی و پرورشی را باید در رأس برنامه‌های آموزش و پرورش قرارداد تا دانش‌آموزان فرهنگ بهره‌مندی درست از فضای مجازی را در راستای ارتقای اهداف نظام تعلیم و تربیت قرار دهند (سعادت، ۱۳۹۳).

افزایش آسیب‌های اجتماعی^۱ ناشی از فضای مجازی در کشور ما به‌خصوص در بین دانش‌آموزان وجود دارد. آسیب‌های نوپدید مردم جامعه را نشانه گرفته است. فضای مجازی و افزایش فناوری هم می‌تواند فرصت باشد. چنانچه به‌خوبی از آن‌ها استفاده شود مفید است و در غیر این صورت باعث بروز بسیاری از مشکلات در جامعه و بخصوص در بین دانش‌آموزان خواهد بود. در حال حاضر جامعه ما با گسترش فناوری و دسترسی آسان به اطلاعات از طریق فضای مجازی روبرو است به‌طوری‌که امکان مقابله با آن‌ها وجود ندارد و ما نمی‌توانیم مانع آن شویم بلکه باید کاری کنیم که این فناوری‌ها آثار منفی بر جامعه و بخصوص دانش‌آموزان نداشته باشد. افزایش فناوری ناشی از فضای مجازی مانند اینترنت، ماهواره و تلفن همراه هم می‌تواند فرصت باشد و هم تهدید و چنانچه از این فناوری‌ها استفاده درستی کنیم و برنامه‌ریزی مناسبی انجام دهیم تبدیل به فرصت می‌شود و در غیر این صورت تهدیدی جدی خواهند بود. آموزش در جنبه‌های فردی و اجتماعی، ارتقاء کیفیت زندگی، ارائه خدمات مناسب و ... از جمله آثار مثبتی است که می‌توان در صورت استفاده درست از فضای مجازی بهره برد و مانع افزایش آسیب‌های اجتماعی نوپدید شد. گرایش به ارزش‌های غربی، انزوای اجتماعی، خشونت و ... آسیب‌هایی هستند که دانش‌آموزان ما در

¹ Social harm

دوران کرونا درگیر آن شده‌اند. فضای مجازی به‌مثابه تیغ دو لبه است که می‌تواند هم کارکردهای مثبت داشته باشد و هم در ایجاد زمینه‌های منفی بالأخص اخلال در سلامت روانی دانش‌آموزان نقش مؤثری داشته باشد. (قربانی و کریمیان، ۱۳۹۹).

شناسایی و دستیابی به اهداف و کارکردهای فضای مجازی هدفی مهم است که می‌توان بر اساس آن‌ها به مسیری که در حال پیمودن است و نیز در آینده طی خواهد شد، درراه تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری صحیح و اصولی گام برداشت. کارکردها و پیامدهای منفی فضای مجازی در جداول شماره ۱ و ۲ اشاره شده‌اند (سپهری، فرنام و علایی، ۱۳۹۸).

جدول ۱. کارکردهای فضای مجازی

کارکردها
۱. وجود ارتباطات چندگانه ۲. جمعی بودن انسان‌ها ۳. دسترسی به دیدگاه‌ها و نظرات اکثر مردم ۴. سرعت انتشار و انتقال اطلاعات ۵. تسهیل ارتباطات ۶. ایجاد حلقه‌های مخاطبان و کاربران به‌طور عمومی یا تخصصی ۷. ایجاد فضایی تعاملی ۸. ایجاد خلاقیت برای کاربران ۹. آموزشی بودن ۱۰. تولید محتوا

جدول ۲. پیامدهای فضای مجازی

پیامدها
۱. امکان افزایش شایعه‌پراکنی، اخبار کذب و اختلال در نظم اجتماعی ۲. دستیابی افراد غیرمجاز به اطلاعات خصوصی ۳. فراهم شدن زمینه‌ی ایجاد روابط غیراخلاقی و گرایش به پورنو گرافی در دانش‌آموزان ۴. نقض حریم خصوصی ۵. دور ماندن از زندگی واقعی ۶. ایجاد شکاف و افزایش اختلاف بین اعضای خانواده ۷. تحمیل عادت‌های غلط ۸. وابستگی به اینترنت و بازماندن از رشد علمی ۹. شکل‌گیری خرده‌فرهنگ‌های منحرف در دانش‌آموزان ۱۰. تأثیر سو بر رشد تحصیلی دانش‌آموزان ۱۱. افزایش خشونت کلامی ۱۲. گسستگی فرهنگی در جامعه

فضای مجازی و تعلیم و تربیت در دوران کرونا

دگرگونی‌هایی که در عرصه‌ی فضای مجازی رخ داده است جوامع را دچار تغییرات اساسی نموده است که نتیجه‌ی آن دگرگونی‌های عظیمی در تعلیم و تربیت در دوران کرونا بوده است. دورانی که یادگیری هم در محیط خانه و هم در سایر محیط‌ها قابل کسب است. دانش‌آموزان در فضای مجازی باید یاد بگیرند که چگونه از فضای مجازی بهره ببرند و خود حتی با ورود فناوری‌های جدید رغبت به یادگیری داشته باشند (صیف و بیرانوند، ۱۳۸۸). نفوذ ابعاد مختلف فضای مجازی بر تعلیم و تربیت تأثیر گذاشته است که در ذیل به تأثیرات گذاشته شده اشاره می‌شود (فرید، ۱۳۹۷).

بعد فرهنگی فضای مجازی در تعلیم و تربیت: چالش عمده‌ی فرهنگ در فضای مجازی تخریب و کاهش وابستگی به هویت ملی ماست. ما علاوه بر مسلمان بودن ایرانی نیز هستیم؛ بنابراین غربی‌ها به دنبال این هستند که یک پارگی و ازهم‌گسیختگی در ما ایجاد کنند که اشاعه‌ی درست در استفاده از فضای مجازی در تعلیم و تربیت می‌تواند مانع از لجام‌گسیختگی فرهنگی شود؛ چراکه هدف غرب این است که با استفاده از ظرفیت فضای مجازی فاصله‌ی فکری نسبت به شخصیت‌های مهم و معتبر دینی و ملی ایجاد کنند.

بعد اجتماعی فضای مجازی در تعلیم و تربیت عبارت است از: در ارتباط با چالش‌های بعد اجتماعی می‌توان گفت که حذف چهره به چهره ملاقات معلم با شاگرد، کاهش ارتباطات انسانی سبب تعارضات و کیفیت مستقیم آموزش می‌شود.

بعد ایمنی فضای مجازی و تعلیم و تربیت: باعث کاهش سطح ایمنی روح و ذهن دانش‌آموزان در برابر امواج رسانه‌های مختلف می‌شود مانند بازی‌های مختلف، سایت‌ها، رایانه‌ها و ...

بعد دینی فضای مجازی در تعلیم و تربیت عبارت است از: دو ساختار دور و نزدیک و ممنوع و مجاز با آمدن فضای مجازی در تعلیم و تربیت اسلامی به چالش کشیده می‌شود؛ ساختار دور و نزدیک مربوط به مکان‌های نامطلوب و غیردینی است و ممنوع و مجاز کارهایی که می‌توانند انجام دهند یا ترک کنند. رویکرد گسترده جهان به سوی استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در تعلیم و تربیت خود گواه این است که استفاده از این شاخصه‌ها فواید و مزایای منحصر به فردی را برای آموزش و یادگیری به همراه دارد.

بهره‌مندی از فناوری‌های پیشرفته مذکور در حوزه‌های آموزشی، فوایدی از جمله افزایش کیفیت سیستم‌های آموزشی، افزایش میزان توجه و سرمایه‌گذاری در زمینه‌های آموزشی را به همراه داشته است (احمدوند و همکاران، ۱۳۹۷). آموزش در بستر ابزارهای دیجیتالی و اینترنتی آسیب‌های زیادی می‌تواند به همراه داشته باشد که در صورت توجه به آن و ارائه راهکارهای درست، بسیاری از آن‌ها قابل پیشگیری است. در ادامه برخی از مهم‌ترین این مسائل را تحت دو عنوان خطرات روحی، روانی و اجتماعی و مشکلات درون خانواده به اختصار توضیح خواهیم داد: (قربانی و کریمیان، ۱۳۹۹).

خطرات روحی، روانی و اجتماعی فضای مجازی برای دانش‌آموزان در دوران کرونا

امنیت داده‌های شخصی

یکی از تهدیدات اساسی فضای مجازی برای همه کاربران آن، سوءاستفاده از داده‌های شخصی ایشان است. این مسئله درباره گروه سنی کودک و نوجوان از اهمیت بالاتری برخوردار است؛ زیرا این گروه سنی کمتر با مسائل امنیتی و اهمیت آن در فضای مجازی آشنا هستند و از سوی دیگر نسبت به مسئولیت‌های شغلی و خانوادگی آتی خود در دوره بزرگسالی و ضرورت حفظ داده‌های شخصی در ارتباط با این جایگاه‌ها نیز بی‌اطلاع‌اند؛ بنابراین یکی از اصول اساسی حفظ اطلاعات، حفاظت از رمز و نام کاربری و اطلاعات ورود به صفحات شخصی است که باید به‌درستی به کودکان و نوجوانان ضرورت این مسئله آموخته شود.

قلدری و تهدید در فضای مجازی

تهدید و قلدری در فضای مجازی، تهدیدی است که از طریق ابزارهای دیجیتال همچون تلفن، رایانه و تبلت‌ها اتفاق می‌افتد. این تهدیدات ممکن است از طریق پیامک، متن و اپلیکیشن‌های تلفن همراه، یا به‌صورت آنلاین از طریق شبکه‌های اجتماعی، اتاق‌های گفتگو یا بازی‌های آنلاین روی دهد. البته قلدری و تهدید در فضای سایبر هرچند در برخی کشورها مفهومی آشناست،

اما هنوز به‌عنوان مفهومی جهانی شناخته نمی‌شود. طبق پژوهشی در سال ۲۰۱۰ در انگلیس حدود ۲۵ درصد دختران و ۲۰ درصد پسران تجربه‌ای از چنین تهدید و قلدری‌هایی داشته‌اند.

دسترسی به اطلاعات نامناسب

یکی از دلایل استفاده دانش‌آموزان از فضای مجازی در دوره پیش از کرونا، همین گستره اطلاعات و استفاده برای پژوهش‌های کلاسی بوده است؛ اما این اطلاعات محدود به داده‌های خواسته و گزینش شده نیست. بسیاری از اطلاعات موجود در فضای مجازی و سایر ابزارهای دیجیتال از جمله بازی‌های ویدئویی و فیلم‌ها و سریال‌ها، اطلاعاتی فراتر از سن کودک و نوجوان است که محدودیت دسترسی به این اطلاعات در شکل‌های مختلف فیلترینگ، رده‌بندی سنی فیلم و سریال، اینترنت کودک و نوجوان و نظارت درون خانه، به عهده مسئولین والدین است. (تدریس، آموزش و یادگیری آنلاین برای مدارس^۱، ۲۰۲۰).

دیدار و گفتگو با مخاطبین مجازی

ارتباطات آنلاین امکان‌آشنایی و دوستی‌های جدیدی را فراهم نموده که در بسیاری از موارد کودک و نوجوان بدون آشنایی و دیدار در فضای واقعی، با طرف مقابل خود در فضای سایبر آشنا می‌شود. این آشنایی‌ها که عموماً بدون اطلاع خانواده است، بعضاً به دیدار در فضای واقعی نیز منجر می‌شود. به همین دلیل^۲ IB در گزارش آموزشی دوره کرونای خود شبکه‌های اجتماعی را ابزاری نامناسب برای آموزش از راه دور به جهت حفظ امنیت گفتگو اطلاعات دانش‌آموزان ارزیابی نموده و تأکید بیشتری بر LMS^۳ها دارد. بر اساس این گزارش استفاده از شبکه‌های اجتماعی به‌صورت محدود برای نوجوانان بالای ۱۳ سال مناسب است اما برای دانش‌آموزان پائین‌تر از این سن باید از اپلیکیشن‌های اشتراک داده خانوادگی^۴ استفاده نمود که والدین بر تعامل فرزند خود نظارت کامل داشته باشند.

کودک‌آزاری و رفتارهای غیراخلاقی

در ادامه آشنایی‌ها و ارتباطات مجازی، مسئله کودک‌آزاری و رفتارهای غیراخلاقی نسبت به کودکان مطرح است که این مسئله متفاوت با دسترسی به اطلاعات نامناسب است، زیرا در این‌گونه، صرف اطلاعات مطرح نیست، بلکه رفتار کودک و نوجوان مدنظر است. خودآرایی و ارسال تصاویر و پیام‌های غیراخلاقی، کودک‌آزاری آنلاین و سایر سوءاستفاده‌ها از جمله رفتارهای غیراخلاقی مرتبط با کودک و نوجوان در فضای مجازی است که در همه گزارش‌ها و راهنماهای مرتبط با آسیب‌های فضای مجازی به آن پرداخته می‌شود.

مشکلات درون خانواده

مشکلات آموزش از راه دور تنها به سلامت روحی و جسمانی دانش‌آموزان مربوط نمی‌شود. در آموزش‌های از راه دور معمولاً فضای فیزیکی شکل‌گیری ارتباط مجازی مورد غفلت قرار می‌گیرد. درحالی‌که از منظر پدیدارشناسانه آموزش از راه دور مانند

¹ Online learning, teaching and education continuity planning for schools

² International Baccalaureate Organization

³ Learning Management System

⁴ Family data sharing apps

هر فعالیت دیگر مکان مند، زمانمند و بدن مند است. بدین ترتیب باید خانواده به‌عنوان فضایی که تعاملات جدید دانش‌آموز در آموزش مجازی در آن شکل می‌گیرد مورد توجه سیاست‌گذاران آموزش از راه دور باشد. با توجه به تجارب این دوره سه‌ماهه چند چالش مهم در این زمینه شناسایی شده است و باید مورد توجه قرار گیرد.

عدم مشارکت برخی خانواده‌ها در آموزش‌های مجازی

مشکلات معیشتی مردم به‌خصوص در روستاها و شهرهای کوچک ممکن است باعث شده باشد خانواده‌ها از فرصت آموزش‌های از راه دور برای کمک گرفتن از فرزندان به‌خصوص در کارهای کشاورزی استفاده کنند. همچنین برخی خانواده‌ها در همین مناطق التزامی به فراهم کردن شرایط آموزش از راه دور برای فرزندان و ترغیب آن‌ها به این امر ندارند. لذا لازم است ضمن فراهم کردن برآوردی از این موارد، برنامه‌ای برای حل مسئله اندیشیده شود.

پیشینه‌ی پژوهش

علی و نظیر عرفانی (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان آسیب‌شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان انجام دادند. نتایج پژوهش نشان داد گسترش فضای مجازی اینترنتی آسیب‌های گوناگونی در زمینه تعلیم و تربیت کودکان ایجاد کرده است. علیشیری و موسوی زاده (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت (فرضت‌ها و چالش‌ها) انجام داده و نشان دادند بهره‌مندی از فضای مجازی مبتنی بر میزان بصیرتی است که در یادگیرنده وجود دارد.

براساس پژوهش حیدری و رمضانی (۱۳۹۴)؛ هویت دینی دانشجویان در تعامل با فضای مجازی ضعیف می‌شود و با افزایش میزان مصرف و دسترسی به اینترنت، از برجستگی هویت دینی آنان کاسته می‌شود؛ اما فضای مجازی با ابعاد پیامدی و تجربی دین بیشترین همبستگی و با بعد شناختی آن کمترین همبستگی را داشته است.

زندوانیان و همکاران (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان آسیب‌های فضای مجازی بین دانش‌آموزان دختر انجام دادند. نتایج نشان داد که استفاده از فضای مجازی در ابعاد خانوادگی، تحصیلی، سازگاری، اعتقادی، عبادی و روانی دانش‌آموزان تأثیر منفی دارد و بین وسایل، تلفن همراه بیشترین و بازی‌های رایانه‌ای کمترین آسیب را بر دانش‌آموزان داشته است.

بر اساس پژوهش زارعی اکبری و حسینی اقدام (۱۳۹۲) هویت دینی و فرهنگی در تعامل با فضای سایبر تضعیف می‌شود و با افزایش میزان مصرف و دسترسی به اینترنت از برجستگی هویت فرهنگی دینی و نزد دانش‌آموزان کاسته می‌شود.

بر اساس پژوهش سبحانی نژاد و همکاران (۱۳۹۲) در بررسی چالش‌ها و کارکردهای فرهنگی و اجتماعی فضای مجازی به این نتیجه رسیدند که عدم اهتمام لازم به آموزش فضای مجازی توسط نهاد تعلیم و تربیت در نهایت منجر به تزلزل روانی، کاهش ارزش‌ها و تعاملات اجتماعی می‌شود.

براساس پژوهش منیری و رضایی (۱۳۹۰) فضای مجازی با ویژگی‌های خاص خود فرصت‌هایی را فراروی نظام تربیت به‌ویژه تربیت اسلامی قرار می‌دهد که از این فرصت‌ها می‌توان به در اختیار قرار دادن ظرفیت‌های فرامادی و فزاینده‌ی فراهم نمودن امکان مشارکت بیشتر فراگیران در امر تربیت اشاره کرد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به شیوه‌ی توصیفی با بهره‌گیری از مقالات مرتبط با موضوع انجام گرفت. ۱۸ مقاله فارسی و انگلیسی مرتبط با بیماری‌های حاد تنفسی و شرایط تربیتی در فضای مجازی از بانک‌های اطلاعاتی Google, SID, Scopus, PubMed, Civilica, Direct Science, Scholar جستجو شدند. ۶ مقاله انگلیسی مربوط به بیماری کرونا که در سال ۲۰۲۰، منتشر شده بودند و یک مقاله فارسی مرتبط با بیماری کرونا که سال ۱۳۹۹ منتشر شده بود، بررسی شدند. همچنین ۱۱ مقاله مربوط به بیماری‌های شرایط تربیتی در فضای مجازی نیز بررسی شدند. در بررسی مقالات، محتواهای مربوط به پیامدهای فردی، بین فردی و آموزشی مرتبط با بیماری کرونا و فضای مجازی استخراج شدند.

یافته‌های پژوهش

فضای مجازی را می‌توان یکی از انقلاب‌های بزرگ در دنیای کنونی دانست که فضای اجتماعی جدید متنوعی را فراهم کرده است که یکی از کاربردها و تأثیرات آن بر بعد تعلیم و تربیت است. با توجه به اینکه نظام تعلیم و تربیت ما بر پایه مبانی برنامه‌ریزی شده است و لزوم توجه بیشتر بر مسئله تعلیم و تربیت در دوران کرونا و قرنطینه‌ی ناشی از آن احساس می‌شود، در مقوله‌ی تعلیم و تربیت برای اینکه هویت دانش‌آموزان ما دچار تزلزل نشود لازم است به مسئله‌ی فضای مجازی به‌عنوان یک فرصت نگریست و به دانش‌آموزان و خانواده‌ها چگونگی استفاده‌ی درست را یاد داد. از مزایای فضای مجازی فرازمانی و فرامکانی بودن آن است که در هر شرایط و در هر زمانی امکان بهره‌مندی درست از آن وجود دارد. فضای مجازی از ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، ایمنی و دینی می‌تواند بر تعلیم و تربیت اثر بگذارد؛ در بعد فرهنگی عدم استفاده‌ی درست از فضای مجازی می‌تواند هویت افراد و خانواده‌های آنان را به چالش بکشد، در بعد اجتماعی ارتباط دو طرف را تضعیف می‌کند و همچنین سبب کاهش سلامت روانی افراد می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی تحلیل و بررسی پیامدهای تربیتی گسترش فضای مجازی در وضعیت کرونایی و پسا کرونایی بر دانش‌آموزان است که به شیوه‌ی توصیفی در پائیز ۱۳۹۹ با بهره‌گیری از مقالات مرتبط با موضوع انجام گرفت که بر اساس استنباط‌های انجام شده از متن می‌توان نتیجه گرفت که فضای مجازی سبب دگرگونی در تعلیم و تربیت شده است. در دورانی که مردم در قرنطینه‌ی ناشی از کرونا قرار دارند یادگیری هم در محیط خانه و هم در سایر محیط‌ها قابل کسب است. فضای مجازی از ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، ایمنی و دینی می‌تواند بر تعلیم و تربیت اثر بگذارد. در بعد فرهنگی عدم استفاده‌ی درست از فضای مجازی می‌تواند هویت افراد و خانواده‌ها را به چالش بکشد، در بعد اجتماعی ارتباط دو طرف را تضعیف می‌کند و همچنین سبب کاهش سلامت روانی افراد می‌شود که با پژوهش‌های حیدری و رضانی (۱۳۹۴)، درگاهی و رضوی (۱۳۸۶)، کیریتا^۱ (۲۰۰۷) هماهنگ است.

¹ Chirita, Stefanescu, Ilinca, Chele

در شبکه‌های اجتماعی اصل بر صداقت و قدرت تمیز خود فرد گذاشته شده و هیچ محدودیتی در استفاده از اطلاعات موجود در این شبکه‌ها وجود ندارد. کودکان نیز بر اساس حس کنجکاوی با ساختن هویت جعلی می‌توانند به تمامی اطلاعات دست پیدا کنند. در دوران بیماری کرونا که به سبب فاصله‌گذاری اجتماعی و قرنطینه دانش‌آموزان فرصت بیشتری برای حضور در فضای مجازی پیدا می‌کنند دسترسی به اطلاعاتی که مناسب با سن این کودکان نیست این نسل در حال رشد را در معرض آسیب‌های جدی قرار می‌دهد و عوارضی چون بلوغ زودهنگام، بی‌معنی کردن حریم خصوصی، ساختن هویت کاذب، دروغ‌گویی و غیره را به بار می‌آورد. در این قسمت نقش در نظارت یا عدم نظارت والدین در کاهش یا افزایش این آسیب‌ها بسیار مؤثر می‌باشد. طبق یافته‌های پژوهش والدین را بر اساس نظارت یا عدم نظارت کودکان در فضای مجازی می‌توان به ۴ گروه تقسیم کرد: ۱- والدینی که عضو شبکه‌های اجتماعی هستند و روی فرزندانشان نظارت دارند. ۲- والدینی که عضو شبکه‌های اجتماعی هستند و روی فرزندانشان نظارت ندارند. ۳- والدینی که کاربری منفی از شبکه‌های اجتماعی دارند و روی فرزندانشان نظارت ندارند. ۴- والدینی که نسبت به شبکه‌های اجتماعی آگاهی ندارند و به تبع آن نظارتی هم ندارند.

والدینی که خودشان عضو شبکه‌های اجتماعی هستند و روی کودکان خود نظارت دارند، این کودکان آسیب کمتر در فضای مجازی می‌خورند ولی به‌هرحال با یکسری آسیب‌های موجود در فضای مجازی مواجه می‌شوند. با توجه به این‌که برخی از مشکلات بین فردی کودکان و نوجوانان، از جو روانی - اجتماعی نامساعد در خانواده آنان نشأت می‌گیرد. لذا سیاست‌گذاری برای تدوین و اجرای برنامه آموزش خانواده از طریق شبکه‌های مجازی، به‌منظور افزایش امنیت روانی یادگیرندگان ضرورت می‌یابد.

در این دوران والدین نقش والدین، معلمان و کارگران را بازی می‌کنند. دانش‌آموزان در دوران قرنطینه‌ی ناشی از کرونا نیز در خانه هم نقش کودک (فرزند) را دارند و هم نقش دانش‌آموز. این درگیری‌ها و تعارض نقش برای هر دو طرف یعنی والدین و فرزندان دشوار است و می‌تواند باعث ایجاد تنش، اضطراب مضاعف و اختلافات داخلی شود؛ این در حالی است که والدین و فرزندان، هرکدام حق را به خود می‌دهند؛ از یک طرف فرزندان دچار انزوای اجتماعی شده‌اند، درک کاملی از شرایط فعلی ندارند، از ابتدایی‌ترین سرگرمی‌ها مثل رفتن به پارک، بازی و رفت‌وآمد با دوستان و همسالان و ... محروم شده‌اند و از اینکه همه اوقات را در خانه و زیر نگاه والدین هستند، احساس ناراحتی می‌کنند. از طرف دیگر با والدینی مواجه هستیم که نگران وضعیت سلامتی فرزندان خود هستند، فرزندان‌شان کلاس‌های آنلاین را به‌صورت جدی در خانه نمی‌گذرانند، ساعات زیادی را در کامپیوتر و شبکه‌های مجازی سپری می‌کنند، ساعات خواب آن‌ها و زمان هدر رفت آن‌ها افزایش یافته است. در چنین شرایطی والدین نمی‌توانند تکالیف فرزندشان را مدیریت کنند، باید نقش جدیدی به‌عنوان معلم را هم داشته باشند؛ همه این‌ها مسائلی هستند که والدین با آن روبرو هستند و چالش جدیدی را برای آن‌ها ایجاد کرده است و هر چه زمان بیشتری می‌گذرد، والدین بیشتر احساس از دست دادن کنترل فرزندان خود را دارند. والدین در این دوران کرونا به‌شدت نیازمند ایجاد یک ساختار برای حفظ روال عادی و استحکام روابط خود با فرزندان‌شان هستند.

فارغ از حیطه‌ی تربیتی والدین لازم به ذکر است در این دوران دانش‌آموزانی که از امکانات مناسب برای دسترسی به اینترنت و کلاسهای آنلاین برخوردارند، گزارش می‌دهند که برنامه آموزش آنلاین حتی از کلاسهای معمولی استرس‌زاتر است. در کلاسهای درس عادی مشارکت در فرآیند یادگیری و حمایت همکلاسی‌ها استرس را کمتر و قابل کنترل‌تر می‌کند (رارکریان^۱، ۲۰۲۰). در حالی که در کلاس‌های آنلاین، اغلب مشارکت یادگیرندگان و حمایت آنان از یکدیگر به حداقل می‌رسد. به علاوه در کلاسهای آنلاین نقش معلمان و راهبردهای تدریس معلمان تغییر می‌کند و دانش‌آموزان لازم است خودشان را با این تغییرات سازگار کنند (گانیه و والترز^۲، ۲۰۰۹). این مشکلات سطح استرس و اضطراب تحصیلی یادگیرندگان را بالا می‌برد. استرس و اضطراب می‌تواند سیستم ایمنی بدن را ضعیف کرده و افراد را در مقابل بیماری‌های مختلف آسیب‌پذیر سازد (علیپور، قدمی، علیپور و عبدالله زاده، ۱۳۹۸). یکی از محدودیت‌های پژوهش دسترسی کم به منابع مربوط به کرونا به علت جدید بودن بیماری بود. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی در ارتباط با کارکردهای توسعه‌ی فضای مجازی در مدارس مقاله‌ای نوشته شود.

منابع

- سپهری، محمدباقر؛ فرنام، محمد؛ علایی، محسن. (۱۳۹۸). بررسی کارکردها و پیامدهای شبکه‌های اجتماعی در ایران. *مطالعات جامعه‌شناسی*، سال ۱۱، شماره ۴۴
- علیشیری، سعید؛ موسوی زاده، احترام سادات. (۱۳۹۵). فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت (فرضت‌ها و چالش‌ها). *سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و فناوری*.
- زندوانیان، احمد؛ حیدری، مریم؛ باقری، ریحانه؛ عطار زاده، فاطمه. (۱۳۹۲). آسیب‌های فضای مجازی بین دانش‌آموزان دختر. *مطالعات فرهنگ و ارتباطات*، سال ۴، شماره ۲۳
- قربانی، علی؛ کریمیان؛ جلال. (۱۳۹۹). مدیریت مخاطرات سلامت و امنیت دانش‌آموزان در دوران آموزش‌های از راه دور دیجیتال با مرور تجارب جهانی. شماره مسلسل: ۵۳۳، کد گزارش: ۱۰۲-۹۹
- درگاهی، حسین؛ رضوی، سید منصور (۱۳۸۶). اعتیاد به اینترنت و عوامل مؤثر بر آن در ساکنان منطقه ی ۲ غرب تهران؛ *فصلنامه ی پیش، دوره ۶، شماره ۳، ۲۶۵-۲۷۲*
- حیدری، آرمان؛ رضوانی باصری، عباس. (۱۳۹۴). بررسی رابطه استفاده از اینترنت، برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای و هویت دینی دانش‌آموزان، *فصلنامه ی کاربردی مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، شماره ی ۱، سال اول
- سبحانی نژاد، مهدی؛ پور طهماسبی، سیاوش؛ تاجور، آذر. (۱۳۹۲). بررسی چالش‌ها و کارکردهای فرهنگی و اجتماعی تلفن همراه و راهکارهای اصلاح، *ماهنامه ی مهندسی و فرهنگی*، شماره ۳۱ و ۳۲
- صیف، محمد حسین؛ بیرانوند، علی. (۱۳۸۹). تأثیر فناوری اطلاعات بر نظام آموزشی مدارس، *فصلنامه ی علوم و فناوری اطلاعات*، شماره ۱، پیاپی ۶۳

¹ Rarkryan,

² Gagne, de, & Walters

- حسینی، سید حسین. (۱۳۸۱). اولین همایش آموزش الکترونیکی؛ مزایا و نگرانی های آموزش الکترونیکی با نگاهی به آداب و تعلم در اسلام، تهران
- پوررضا کریم. (۱۳۹۲). تأثیرپذیری تغییرات فرهنگی و سبک زندگی از فضاهای مجازی، رسانه های نوین و فرهنگ. سال اول، شماره ۳، ۱-۲۴
- سعادت، مهرناز. (۱۳۹۳). نقش فضای مجازی در تربیت اسلامی نوجوانان دبیرستانی، همایش علمی همکاریهای حوزه و آموزش و پرورش
- احمدوند، کبری؛ تقی زاده قوام، زهرا، غلامی هره دشتی، سهیلا. (۱۳۹۷). فرصت ها و چالش های فضای مجازی در عرصه ی تعلیم و تربیت، دهمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران فضای مجازی و فلسفه ی تربیت، دانشگاه سیستان و بلوچستان
- زارع اکبری، ژیا؛ حسینی اقدام، سید جواد. (۱۳۹۲). بررسی تأثیرات اینترنت بر هویت فرهنگی و دینی دانش آموزان دوره ی متوسطه، چکیده مقاله همایش مجازی تربیت اسلامی، فضای: چالش راهکارها، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش
- افروغ، عماد. (۱۳۸۸). جهانی شدن و جهان اسلام، ممع تقریب مذاهب اسلامی، تهران
- محمدی، علی، بلاغت، سید رضا. (۱۳۹۷). آموزش فلسفه به کودکان از طریق فضای مجازی (چالش ها و راهکارها). همایش فلسفه و فضای مجازی، دانشگاه سیستان و بلوچستان مهر
- ذکایی، محمد سعید؛ حسینی، محمدحسین. (۱۳۹۵). شبکه های اجتماعی مجازی و سبک زندگی جوانان: فرا تحلیل پژوهش های پیشین، فصلنامه راهبرد اجتماعی - فرهنگی، سال ششم، شماره بیست و دوم، ۷-۲۵
- علیپور، احمد؛ قدمی، ابوالفضل؛ علیپور، زهرا؛ عبدالله زاده، حسن. (۱۳۹۸). اعتباریابی مقدماتی اضطراب بیماری کرونا (CDAS) در نمونه ایرانی، نشریه سلامت اجتماعی، ۳۲(۸)، ۱۷۵-۱۶۳
- منیری، رضایی. (۱۳۹۰). فضای مجازی، فرصت فرا روی نظام تعلیم و تربیت اسلامی، چکیده مقالات همایش مجازی تربیت اسلامی، چالش راهکارها، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- Chirita, R., Stefanescu, C., Ilinca, M. Chele, G. (2007). "Pathological internet use among Romanian children and teenagers". *European Psychiatry*, 22 S184-S184
- Farnoosh, G., Alishiri, G., Hosseini Zijoud, S R., Dorostkar, R., Jalali Farahani, A. (2020). Understanding the Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and Coronavirus Disease (COVID19) Based on Available Evidence - A Narrative Review. *J Mil Med*, 22 (1), 1-11
- Gagne, J. C., & Walters, K. (2009). Online Teaching Experience: A Qualitative Metasynthesis (QMS). *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 5(4), 577-590.
- Online learning, teaching and education continuity planning for schools. (2020). International Baccalaureate Organization. Published March
- Rarkryan, P. A. (2020). Challenges of home learning during a pandemic through the eyes of a student. Retrieved from <https://www.thejakartapost.com/life/2020/04/11/challenges-of-home-learning-during-a-pandemic-through-the-eyes-of-a-student.html>
- World health Organizations. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report-65. 25 March.

- Wu, JT., Leung, K., Leung, G.M. (2020). Nowcasting and forecasting the potential domestic and international spread of the 2019-nCoV outbreak originating in Wuhan, China: a modelling study. *The Lancet*.

